

Diğer eserleri şunlardır. *Kavâid-i Fârîsiyye*, *Risâle-i Edebiyye*, *Bedâ'î*, *Es-rarnâme*, *Hakikat-i İnsânîyye Tercümesi*, *Salât-ı Feyziyye Tercümesi*, *Tecelliyât-ı İlâhiyye Tercümesi*, *Vahdet-i Vücûd Tercümesi*, *Kitâbü'l-Ma'rîfe Tercümesi*, *Merâtibü'l-vücûd Tercümesi* *Istılâhâtü's-sûfiyye Tercümesi* (Bu eserler ve tercümeler için bk. Osman Nuri Ergin, *Abdülaziz Mecdi*, s. 74-90).

BİBLİYOGRAFYA:

Mehmed Selâhaddin, *Bildiklerim*, Kahire 1918, s. 77-80; Osman Nuri Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, İstanbul 1942, s. 74-90; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, 1936-45, I, 214-215; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, Ankara 1967, s. 32; Mahir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, s. 161-162, 175; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1982, s. 239, 253, 275; Aydın Uğur, "Dünnün Aydınları" *Toplum ve Bilim*, nr. 24, İstanbul 1984, s. 171-182.

NİHAZ AZAMAT

ABDÜLAZİZ b. MERVÂN

(عبدالعزیز بن مروان)

Ebü'l Asbağ Abdülaziz
b. Mervân b. Hakem el-Ümevî
(ö. 86/705)

Emevî halifelerinden Mervân
b. Hakem'in oğlu ve Ömer b.
Abdülaziz'in babası, Mısır valisi.

Medine'de doğdu ve orada yetişti. Annesi Benî Kelb kabilesinden Leylâ bint Zebbân'dır. 684 yılı Ekim ayı ortalarında Mısır'ı ele geçiren Mervân b. Hakem, yanındaki oğlu Abdülaziz'i bu raya vali tayin etti. Mervân'ın ölümünden sonra halife olan Abdülmelik de babasının tavsiyesine uyarak kardeşi Abdülaziz'i yerinde bıraktı. Böylece Abdülaziz, ölümüne kadar yirmi yılı aşkın bir süre Mısır valiliği yaptı.

69 (688-89) yılında Abdülmelik'i ziyaret etmek için Dimaşk'a gittiğinde halife isyan etmiş olan Amr b. Saîd'i öldürmekle görevlendirildi. Fakat o, halifenin bu emrini yerine getirmekten kaçındığı gibi, öldürülen Amr b. Saîd'in yakınlarının affedilmelerini de sağladı. Ertesi yıl başlayan veba salgını sırasında Fustat'ı terketti. Nil sahilindeki Hulvân'da yerleşerek orada evler, köşkler ve camiler inşa ettirdi ve bölgeyi mâmur hale getirdi. 696 yılında da bazı ilâveler yaptırarak Amr b. Âs Camii'ni genişletti.

Halife Abdülmelik, yerine oğulları Velîd ve Süleyman'ı veliaht tayin etmek isteyince, babası tarafından daha önce ikinci veliaht tayin edilmiş bulunan Abdülaziz buna şiddetle karşı çıktı ve bu

yüzden iki kardeşin arası açıldı. Halifenin bazı yakınları da bu teklife muhalefet ederek halifeyi oyaladılar. Fakat Abdülaziz çok sevdiği oğlu Asbağ'ın ölümü üzerine hastalanarak ondan on altı gün sonra Hulvân'da vefat etti; cenazesi Fustat'a nakledilerek orada defnedildi. Bunun üzerine Abdülmelik oğlu Velîd'i veliaht tayin etti.

Abdülaziz fakirlere her gün yemek dağıtan cömert, yardım sever ve ileri görüşlü bir devlet adamıydı. Mısır halkı tarafından çok sevilirdi. Kardeşi Abdülmelik gibi o da dinî ilimlere ilgi duymuş ve özellikle hadisle meşgul olmuştur. İbn Sa'd ve Nesâ'î'ye göre sika* bir râvi olan Abdülaziz, babası Mervân'dan, ayrıca Ebû Hüreyre, Abdullah b. Zübeyr ve Ukbe b. Âmir'den hadis nakletmiş, kendisinden de oğlu Ömer b. Abdülaziz, Zührî ve Kesîr b. Mürrer rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca babası Mervân'ın Ebû Hüreyre'den derlediği hadis mecmuası ona intikal etmişti. Aralarında yetmiş kadar Bedir gazisinin de bulunduğu birçok sahâbî ile görüşmüş olan talebesi Suriyeli muhaddis Kesîr b. Mürrer'den, Ebû Hüreyre dışındaki sahâbîlerden öğrendiği hadisleri kendisi için yazmasını istedi. Ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kubrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 233, 236; VII, 448; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60 — Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), VI, 8; IX, 33; İbn Kuteybe, *el-İmâme be's-siyâse* (nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Kahire 1378/1967, II, 21; Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, V (nşr. S. D. F. Goitein), Kudüs 1936, s. 127, 136-137, 139-140 vd.; Ya'kûbî, *Târîh* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883 — Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 257, 272, 277, 279, 306; Taberî, *Târîh* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1960-70 — Beyrut, ts. (Dâru Süveydân), I, 419; V, 476, 539, 610; VI, 144-146, 391, 412-416; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. C. Pellat), Paris 1861-77, V, 205 vd.; Ebû Ömer el-Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât* (nşr. R. Guesst), Leiden 1912, s. 49-57; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, IV, 189-190, 301, 302, 513 vd.; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1398/1978, I, 370; III, 72; IV, 113; V, 298; VI, 302; Makrîzî, *el-Hittâf*, Bulak 1270, I, 210; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, IV, 249-251; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 356; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâ'it-türâsî'l-Arabî), I, 95; Nabia Abbot, *Studies in Arabic Literary Papyri, II: Qur'anic Commentary and Tradition*, Chicago 1967, s. 20; Muhammed Hamîdullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam b. Münebbîh* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1967, s. 51-52; K. V. Zettersteën, "Abdülaziz", *İA*, I, 63; a.mlf., "Abd al-'Aziz b. Marwân", *El²* (İng.), I, 58.

İSMAİL YİĞİT

ABDÜLAZİZ el-MEYMENİ

(عبدالعزیز الميمنى)

Abdülaziz b. Abdilkerîm
el-Meymenî er-Rackûtî
(1888-1978)

Arap dili ve edebiyatı
alanındaki çalışmalarıyla
tanınan Hindistanlı âlim.

Hindistan'ın Kathiavar bölgesindeki Rackût şehrinde doğdu. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra, ata mesleği olan ticaret yerine babasının teşvikiyle ilim tahsiline yöneldi. Yüksek öğrenim için Delhi, Râmpür, Leknev ve Amroha gibi ilim merkezlerine giderek Şemsü'l-ulemâ Nezîr Ahmed ed-Dihlevî ile, 1908'de kendisinden hadis rivayeti için icâzet aldığı Hüseyin b. Muhsin el-Ensârî ve Muhammed Tayyib el-Mekkî gibi devrin tanınmış âlimlerinden dersler aldı. Daha çocuk denecek yaşlarda iken Arap edebiyatının *el-Mu'allaqâtü'l-âsr*, *Dîvânü'l-hamâse*, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, *el-Cemhere*, *el-Mufaaddaliyyât*, *el-Kâmil*, *el-Beyân ve't-tebyîn*, *Edebü'l-kâtib* gibi meşhur eserlerini okudu. Arap edebiyatının tanınmış şairlerinden 70.000 beyitten fazla şiir ezberledi. Ayrıca Farsça öğrendi ve Fars edebiyatının *el-Mu'cem fi âşârı mülûki'l-Âcem* gibi klasik eserlerini okudu.

1909'da Pencap Üniversitesi Arap-Fars Bölümü'nden mezun olduktan sonra Peşâver'deki Edward College'de Arapça ve Farsça müderrisliğine başladı (1913). Daha sonra Lahor'daki Oriental College'in Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçti (1921). 1924'te Aligarh Üniversitesi'ne Arapça okutmanı olarak tayin edildi; zamanla terfi ederek üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı oldu. Bu sırada F. Krenkow, Otto Spies, A. S. Tritton ve C. A. Storey gibi meşhur şarkiyatçılarla birlikte çalıştı. 1950 yılında bu üniversiteden emekliye ayrıldı; Pakistan'a yerleşti (1954). Önce Karaçi Üniversitesi'nde (1955-1958), ardından Pencap Üniversitesi'nde Arapça profesörü olarak görevlendirildi. Bu arada Pakistan hükûmetinin Karaçi'de kurduğu (şimdi İslâmâbâd'da bulunan) İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (Central Institute of Islamic Research; şimdiki adı Islamic Research Institute) ilk idarecisi oldu ve 1960'a kadar bu görevi başarı ile sürdürdü. Merkezin kütüphanesine, başta bazı nâdir yazmalar olmak üzere çeşitli Arap klasiklerini kazandırdı. Bazı yazmaları tesbit edip kopyalarını almak

için Hindistan, Türkiye, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkeleri birçok defa ziyaret etti. Arapça yazmalar konusunda devrin en büyük otoritesi kabul edildiği için, basılması gerekli yazmaların tesbitinde görüşlerine başvurulmak üzere Suriye Kültür Bakanlığı tarafından Şam'a davet edildi (1960). Daha önce de Dimaşk Üniversitesi'nde ders vermek üzere birçok defa davet edilen Meymenî, Arap dili ve kültürü ile ilgili çalışmalarından dolayı "Suriye yüksek şeref nişanı" ile taltif edildi (1977). Arap dili ve edebiyatına olan derin vukufu ve bu alandaki çalışmalarından dolayı Arap dünyasında İmâmü'l-luga lakabıyla anılan Meymenî, 27 Ekim 1978'de Karaçi'de vefat etti.

İlk yazılarında Ebû'l-Berekât ve Ebû Ömer künyelerini kullandı. Daha sonra, hayatı boyunca kullanacağı el-Meymenî er-Rackûtî künyesinde karar kıldı ve bu şekilde tanındı. Ancak bazı yazı ve eserlerinde el-Hindî, es-Selefi ve el-Eserî nisbelerine de rastlanmaktadır.

Dimaşk ve Kahire'deki Arap dil akademilerine de üye olan Meymenî'nin bu akademilerin dergileri ile *Mecelletü'l-Mecma'î'l-İlmiyyi'l-Hindî*, *Mecelletü'l-Ma'ârif* (A'zamgarh, Hindistan) gibi dergilerde birçok makalesi yayımlandı. Ayrıca çeşitli ilmi konferanslarda birçok tebliğ sundu.

Eserleri. Abdülaziz el-Meymenî'nin pek çok eserinden yayımlananlar şunlardır: 1. *Ebû'l-'Alâ' ve mâ ileyh* (Kahire 1344). Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin hayatı ve edebî şahsiyeti üzerinde şimdiye kadar yazılanların en ciddi kabul edilen çalışma, Meymenî'nin de en önemli eseri sayılmaktadır. Müellifin daha önce aynı konuda çalışan Margoliouth'un ve Tâhâ Hüseyin'in hatalarını da tashih ettiği bu eser Hindistan'da da neşredilmiştir (A'zamgarh, ts.). Meymenî Ebû'l-

Alâ'nın *Risâletü'l-melâ'ike*'sini de tahkik etmiş (Kahire 1345), sonuna *Fâitü şî'ri Ebî'l-'Alâ'* adıyla müstakil bir bölüm ekleyerek burada müellifin diğer kitaplarında bulunmayan, çeşitli kaynaklarda rastladığı şiirlerini toplamış, ona isnat edilenleri de belirtmiştir. 2. *Ziyâdâtü divânî şî'ri'l-Mütenebbî* (Kahire 1345). Mütenebbî divanının yeni bulunduğu yirmi beş kıta ile birlikte tahkikli neşridir. 3. *İklidü'l-Hizâne* (Lahor 1927). Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin *Hizânetü'l-edeb*'inde yer alan eserlerin dizinidir. Müellif bu eserlerin Hindistan'daki ve diğer yerlerdeki özel ve genel kütüphanelerde mevcut yazma nüshalarıyla matbu olanlarını dipnotlarda göstermiş, ayrıca *Hizânetü'l-edeb*'de yanlış basılmış olan eser adlarını da tashih etmiştir. Muhammed Şeffî'nin İngilizce önsözü ve Muhammed İkbâl'in İngilizce müellif adları diziniyle birlikte yayımlanmış olan eser, Ahmed Teymur'un hazırladığı *Miftâhu'l-Hizâne*'nin de tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. 4. *İbn Reşîk* (Kahire 1343). İbn Reşîk hakkında verdiği Urduca konferansın yine kendisi tarafından yapılmış Arapça tercümesidir. Meymenî daha sonra *en-Nütef min şî'ri İbn Reşîk ve zemîlih* İbn Şerefî (Kahire 1343) hazırlayarak bu eserde onun ve arkadaşları Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Saîd b. Şeref'in şiirlerinden örnekler yayımlamıştır. 5. *Şelâsü resâ'il* (Kahire 1344). Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris'in *Maķâletü kella ve mâ câ'e minhâ fi Kitâbillâh*'ı, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin *Kitâbü mâ telhanü fihî'l-'avâmm*'ı ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Risâletü Muhyiddin b. 'Arabî ile'l-İmâmî'l-Faķrî'r-Râzî*'si olmak üzere üç ayrı risâleden meydana gelmektedir. 6. *eṭ-Ṭarâ'ifü'l-edebiyye* (Kahire 1393). Bir şiir mecmuası olan eser iki bölümdür. Birinci bölüm Efvehü'l-Evdî ve Şenferâ'l-Ezdî'nin divanları ile muhtelif şairlere ait az bilinen dokuz kasideyi içine almaktadır. İkinci bölüm ise *Divânü İbrâhîm b. el-'Abbâs eş-Şûlî* ve Abdülkâhir el-Cürċânî'nin *el-Muḥtâr min şî'ri'l-Mütenebbî ve'l-Buḥtûrî* ve *Ebî Temmâm*'ını ihtiva etmektedir. 7. *Simṭü'l-Le'âlî* (Kahire 1354). Meymenî'nin en kıymetli tahkiklerinden biri kabul edilen bu çalışma, Ebû Ali el-Kâfî'nin Arap şiirinden örnekler ihtiva eden meşhur antolojisi *el-Emâlî*'nin Ebû Ubeyd el-Bekrî tarafından yapılan *Kitâbü'l-Le'âlî fi şerḥi'l-Emâlî* adlı şerhinin tahkikli neşridir. Bu neşir araştırma ve tahkik

usullerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Daha sonra *Fihrisü Simṭü'l-Le'âlî* (Kahire 1356) adıyla eserin dizini de hazırlamıştır.

Abdülaziz el-Meymenî ayrıca aşağıdaki eserlerin tahkikli neşrini de yapmıştır: *Ebvâbün muḥtâre min kitâbi Ebî Yûsuf Ya'ḳûb b. İshâk el-İşbehânî* (Kahire 1350); Müberred, *Meṭtefeķa lafzuhû veḥtefe ma'nâhu mine'l-Ḳur'ânî'l-Mecîd* (Kahire 1350); Müberred, *Nesebû 'Adnân ve Ḳaḥṭân* (Kahire 1354); *el-Fâzîl-ve'l-mefzûl* (Kahire 1953); Ebû Ömer Muhammed b. Abdülvâhid ez-Zâhid el-Mutarraz, *el-Medâḥil* (Aligarh 1346); Kâdî Ebû'l-Âli el-Muhas-sin et-Tenûhî; *el-Müstecâd min fi'lâ-ti'l-ecvâd* (Stuttgart 1939, Dimaşk 1365), *Divânü Sūḫaym 'Abdî Benî'l-Ḥaşḥâs* (Kahire 1369); *Divânü Humeyd b. Şev-ri'l-Hilâlî* (Kahire 1371); Ebû Temmâm et-Tâî, *el-Vaḥşîyyât* (Kahire 1383); Fer-râ, *el-Maḳşûr ve'l-memḍûd* (Kahire 1387); Ali b. Hamza el-Basrî, *et-Tenbî-hât* (Kahire 1387).

BİBLİYOGRAFYA :

Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 387-388; Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî, "Risâletü's-Şeyḥ Ebî'l-Hasan en-Nedvî", *Mecelletü'l-Mecma'î'l-İlmi'l-Hindî*, I/1, Aligarh 1396/1976, s. 5; Şâkir el-Fehâm, "Abdülaziz el-Meymenî", *Mecelletü'l-Mecma'î'l-'Arabî bi-Dimaşk*, LIV/1, Dimaşk 1979, s. 236-279; A. S. Bazmee Ansari, "Professor 'Abd al-'Aziz al-Meymanî (Memon)", *HI*, II/2 (1979), s. 113-115; Ahmed Han, "Abdülaziz el-Meymenî", *MMLADm*, LV/1 (1980), s. 210-212; Muhammed Mutî el-Hâfız, "et-Ta'rif ve'n-naḳd: el-'Allâme 'Abdül'aziz el-Meymenî fi zikrâ mürûri mi'eti 'âmin 'alâ mevliḍih", *a.e.*, LXIII/1 (1988), s. 100-101; Moh. Ben Cheneb, "Kâfî", *IA*, VI, 133-134; R. Sellheim, "al-Kâfî", *EI²* (İng.), IV, 501-502.

ZÜLFİKÂR TÜCCAR

ABDÜLAZİZ b. MUHAMMED b. SUÛD

(عبدالعزیز بن محمد بن سعود)

(ö. 1218/1803)

Necid'de hüküm süren
Suûdî ailesine mensup
Vehhâbî emîri.

Babası, Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhâb ile birlikte yeni mezhebi yaymak için faaliyete geçen Muhammed b. Suûd'dur. 1766'da hânedanın başına geçen Abdülaziz, babasının siyasetini takip ederek Vehhâbîliği yaymak için otuz yıl Orta Arabistan'daki muhtelif kabilelerle mücadele etti. Daha sonra Basra körfezi sahillerine kuv-

Abdülaziz
el-Meymenî